

Олександр Федій

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри географії та краєзнавства
Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г. Короленка
(м. Полтава)*

Аліна Турець

*магістрантка Полтавського національного
педагогічного університету імені В.Г. Короленка
(м. Полтава)*

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА СВІТУ

Формування в учнів знань про населення світу та України за новими програмами здійснюється на невеликій кількості уроків географії. Демографічні поняття є значним елементом тем про населення. Просторовість, комплексність, динамічність демографічної характеристики населення спрямовують навчальний процес на системність географічних знань учнів, розвиток гнучкості їх мислення, реалізацію творчих підходів у самонавчанні. Формування компетентностей є одним із центральних питань у методиці викладання географії. Забезпечуючи логічний взаємозв'язок усіх курсів економічної і соціальної географії, освіта повинна сприяти формуванню в учнів наукових понять, зокрема демографічних, їхньому постійному розширенню та поглибленню, послідовному засвоєнню і закріпленню. Демографічні компетентності є важливим з погляду усвідомлення учнями всіх складних процесів життєдіяльності населення, можливості використання їх для пояснення повсякденної дійсності. Тому проблема формування демографічних компетентностей на уроках географії є досить вагомою і потребує детального вивчення. Розкриття зазначеної проблеми дасть можливість краще зрозуміти методику викладання географії, формування понять в середній школі, зокрема, демографічних.

Посилення уваги до формування компетентностей обумовлене рекомендаціями Ради Європи, що стосуються відновлення освіти, її наближення до замовлення соціуму. Необхідність формування школою ключових компетентностей відзначена в концептуальній модернізації вітчизняної освіти. Формуванню компетентностей присвячені роботи Л. П. Вішнікіної, О. Г. Стадника, О. М. Топузова, Л. Б. Паламарчук, О. А. Федія та інші. Демографічні компетентності являють собою динамічну комбінацію знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність учнів успішно розуміти всі життєдіяльні процеси населення, здійснювати подальшу навчальну діяльність [1; 8].

Навчання географії має сприяти розумовому розвитку учнів – складному і тривалому в часі психологічному процесу, який формує інтелект учня, його особистість. Як визначено психологами людина розвиває свої психологічні функції в діяльності. Мета цієї діяльності є планомірний і направлений психічний розвиток індивіда у формі співробітництва, спільної діяльності учителя та учня. Навчання

ефективне лише тоді, коли передує розвитку. В основі навчання лежить процес переходу соціального досвіду у внутрішній план, у психологічні новоутворення особистості, тобто відбувається інтеріоризація. В. В. Давидов пояснив сутність цього процесу як перехід вищої психічної функції із зовнішнього соціального плану до внутрішнього індивідуального плану її здійснення [4, с. 24]. Засвоєння виступає як внутрішній процес, а навчання – як процес управління засвоєнням, тобто здійснюється педагогічна функція [3, с. 8].

У середній школі створюються передумови розуміння учнями складних процесів, зокрема, демографічних. Як зазначають психологи, найбільш явні зміни у розвитку процесу розуміння відбувається саме у середній школі. При підготовці до уроку учитель завжди повинен приймати до уваги умови організації цілеспрямованого сприймання об'єктів і процесів. Знання психології дають можливість обирати оптимальні шляхи формування на уроці різних видів мобілізації уваги школярів, особливо на початку та в кінці уроку. Психологічні знання використовуються вчителем з метою підвищення ефективності навчання школярів, що дозволяє розподіляти увагу власну та учнів, тобто утримувати у центрі уваги одночасно декілька об'єктів [2; 7; 11].

Найвагомим елементом компетентнісного підходу у навчанні є поняття. Перехід від чуттєвих форм відображення до абстрактних понять у демографії – процес складний, тому в свідомості і пам'яті учнів вони повинні відобразитися на основі аналізу конкретних фактів, існуючих уявлень. При формуванні понять психологами доведена значна роль асоціацій, абстракцій, вміння виділяти істотні та варіативні ознаки. Без них неможливо розкрити зв'язки, закономірності, сформулювати світогляд. Засвоєння основ науки означає оволодіння поняттями цієї науки. Наукові поняття мають логічне визначення і виділені у шкільних навчальних програмах як одиниці для засвоєння. Оволодіти ними – засвоїти не лише їх зміст, але й використовувати під час навчального пізнання [11, с. 7].

У процесі навчання і пізнання учні проходять шлях від знайомства з об'єктами чи процесами до абстрактного мислення про них і від абстрактного мислення до практики. Процес засвоєння нових понять відбувається у двох напрямках: розширення їх кола і поглиблення раніше засвоєних. Засвоєння демографічних понять у процесі вивчення географії включає ряд взаємопов'язаних ланцюгів: сприйняття нового матеріалу, його осмислення, запам'ятовування та застосування.

Особливості демографічних фактів в економічній і соціальній географії є їх статична конкретизація. Використання статичних матеріалів на уроках географії розвиває пізнавальну активність учнів, самостійність оцінці демографічних процесів, а також знайомить їх з прийомами наукового пізнання – спостереження, аналізу, узагальненням, є опорою для обґрунтованих висновків та умовиводів. До змісту шкільної географії належать дані про чисельність усього населення, народжених і померлих, мігруючих шлюбів і розлучень, дітей у сім'ї, дітей, які народжені однією жінкою, осіб у працездатному віці, пенсіонерів, а також дані про середню кількість прожитих років особами, статеву, професійну, освітню структури населення тощо. Статичні показники використовуються у навчанні у вигляді абсолютних і відносних величин, коефіцієнтів. Абсолютні величини показують масштаби факту чи демографічного процесу і мають ознайомче значення, наприклад, чисельності осіб у

країні, динаміку мігруючих тощо. Відносні величини відображають результат порівняння статичних показників один з одним, наприклад, співвідношення жінок і чоловіків у відсотках, динаміку народжуваності по країнах у проміле, середню густину населення по регіонам тощо. Робота з різними видами статичних показників здійснюється комплексно і підпорядковується певній меті. Статистика показує ступінь поширення демографічного процесу, його масштабність, тенденцію розвитку. Так, співставляючи на уроці дані по чисельності населення світу за різні роки, учні спостерігають за його темпом росту [5; 6; 7].

Для успішної реалізації заходів по формуванню демографічних понять у школі необхідно виконувати практичні завдання. В результаті таких дій компетентісний підхід стає головним досягненням учнівської навчальної роботи. До таких видів робіт належать вирішення задач, побудова графіків, розробка діаграм, робота з картою. Під час виконання практичних робіт, пов'язаних із формуванням демографічних понять, учні вдосконалюють навички опрацювання статистичних даних, розвивають уміння характеризувати, порівнювати процеси, виявляти їх загальні закономірності, навчаються основам графічної грамотності. Задачі можуть бути спрямовані на розрахунки: абсолютних показників чисельності населення країни чи регіону, чисельності природного і механічного приросту (скорочення), відносних показників природного і механічного приросту (скорочення) частки осіб пенсійного, працездатного віку і дітей, жінок і чоловіків у статеві-віковій структурі населення, густоти населення. Вирішуючи задачі, учні повинні уміти оперувати статистичними даними про демографічні процеси – народжуваність і смертність, еміграцію та імміграцію. На основі цих показників відбувається кількісний та якісний аналіз режиму відтворення, висновки про сучасне і майбутнє чисельності населення та його структури.

Велике значення при формуванні демографічних компетентностей має усвідомлення учнями категорії «причина» і «наслідок». Розкриття причинно-наслідкових зв'язків приводить до розуміння у демографічному процесі головного та істотного. Пізнавальна діяльність учнів здійснюється на основі аналізу навчального матеріалу, розповіді учителя, роботи з картою, текстом підручника тощо. Учителя повинен контролювати засвоєння учнями зв'язками між об'єктами і процесами в нових ситуаціях і встановлення закономірностей. Методичні прийоми змінюються в залежності від характеру зв'язків, від змісту навчального матеріалу. Для виявлення демографічних закономірностей необхідне порівняння, співставлення та узагальнення навчального матеріалу. Так, аналізуючи карту природного приросту в світі, діти повинні виявити певну закономірність: зростання чисельності населення характерне для бідних країн, а показники сталості чи скорочення – для розвинених чи середньо розвинених країн. При аналізі статистичних таблиць учитель повинен оголосити мету даної роботи записати на дошці назву таблиці, обговорити її зміст. Це дасть можливість учням вірно відбирати відповідні показники, і головне – усвідомити результат. Учні повинні виконувати наступні прийоми: 1) розглянути демографічне поняття і дати йому визначення; 2) виявити територіальну і часову належність об'єкту чи процесу; 3) визначити ознаки у стовпчиках і рядках таблиці; 4) визначити одиниці виміру даних

таблиці; 5) використати дані для практичної роботи, наприклад, побудова графіка, зробити висновки [8; 9; 10].

Отже, формування понять являє собою активну навчальну діяльність, яка направлена на вирішення пізнавальних задач, що в свою чергу забезпечує розуміння багатьох життєвих процесів і використання знань у повсякденному житті. Учнів необхідно навчати прийомам розумової діяльності, тобто вчити логічно мислити і розв'язувати ситуативні задачі.

Список використаних джерел

1. Вішнікіна Л. П. Компетентнісне навчання географії в основній школі / Л. П. Вішнікіна. – Полтава: ТОВ «АСМІ». – 407 с.
2. Власова О. І. Педагогічна психологія : навч. посібник / О. І. Власова. – Київ: Либідь, 2005. – 400 с.
3. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения: Опыт теоретического и экспериментального психологического исследования / В. В. Васильевич Давыдов. – М.: Педагогика, 1986. – 240 с.
4. Даринский А. В. Методика преподавания географии / А. В. Даринский. – М.: Просвещение, 1966. – 391 с.
5. Кобернік С. Г. Методика навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах: навч.-метод. посібник / [С. Г. Кобернік, Р. Р. Коваленко, О. Я. Скуратович]; за ред. С. Г. Коберніка. – Київ: Навчальна книга, 2005. – 319 с.
6. Стадник О. Г. Інноваційні технології навчання географії / О. Г. Стадник. – Харків: Основа, 2010. – 128 с.
7. Топузов О. М. Вплив демографічних знань на формування життєвих компетенцій учнів / О. М. Топузов, О. А. Федій // Постметодика. – 2011. – № 6 (103). – С. 48–50.
8. Топузов О. М. Загальна методика навчання географії: підручник / О. М. Топузов, В. М. Самойленко, Л. П. Вішнікіна. – Київ: Картографія, 2012. – 512 с.
9. Топузов О. М. Проблемне навчання географії в школі: теорія і практика: монографія / О. М. Топузов. – Київ: Фенікс, 2007. – 304 с.
10. Федій О. А. Роль демографічних знань у формуванні економічно компетентної і соціально адаптованої особистості / О. А. Федій // Дидактика: теорія і практика. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Фундаменталізація змісту освіти як соціально-педагогічна проблема»: Зб. наук. праць / [вступ. ст., ред. Г. О. Васьківської; упоряд. С. В. Косянчука]. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – С. 83–85.
11. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе: учеб. пос. для пед. ин-тов / Г. И. Щукина. – М.: Просвещение, 1979. – 160 с.